

ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ «СТИЛЬ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ» ТА ЙОГО СПЕЦИФІЧНІ РІЗНОВИДИ

У статті розглянуто поняття «стиль пізнавальної діяльності» та його специфічні різновиди. Проаналізовано окремі аспекти формування стилю навчально-пізнавальної діяльності в умовах вищого навчального закладу.

Ключові слова: стиль, формування стилю, навчально-пізнавальна діяльність.

В статье рассматривается понятие «стиль познавательной деятельности» и его специфические разновидности. Проанализированы отдельные аспекты формирования стиля учебно-познавательной деятельности в условиях высшего учебного заведения.

Ключевые слова: стиль, формирование стиля, учебно-познавательная деятельность.

The conception of “the style of cognitive activities” and its specific varieties are explicated in the article. Some aspects of forming the style of educational cognitive activities in conditions of a higher educational establishment are analyzed there.

Key words: style, forming the style, educational cognitive activities.

У сучасному світі освіта перетворюється на універсальний інструмент цілеспрямованого регулювання соціальних процесів, стає пріоритетом життєдіяльності людини, одним із найбільш ефективних засобів формування нових відношень та поведінкових норм. У контексті трансформації освітніх орієнтирів найбільш суттєвою функцією освіти є не передача знань, а розвиток здатності людини до самореалізації на основі вибору цінностей, життєвих сенсів, які мають соціальне та особистісне значення. Головні «вічні» цінності вищої освіти – залучення людини до світу культури, розвиток особистісних якостей, набуття професійно значимих знань та умінь, оскільки глобалізаційні процеси сучасності підсилюють проблему відчуження людини в умовах швидкого наростання індивідуалізованості людської спільноти. Сьогодні пересічний український громадянин фактично втратив контроль над значною частиною соціальних процесів, збільшеною невизначеністю. Домінантним є відчуття незахищеності перед неконтрольованими змінами, а також прагнення значної частини соціуму відмовитись від перспективних цілей заради отримання негайних результатів. Такий стан продукує дезінтеграцію як соціального, так і індивідуального життя. Як наслідок – суспільство та культура позбавляються особистісної основи, руйнується ґрунт для становлення людини як особистості.

Загроза деперсоналізації, відчуження, втрати цінностей вказують на те, що саме освіта здатна зберегти й відтворити особистісний сенс суспільних процесів, зберегти індивідуальне на тлі загального. Звичайно, якщо ця освіта є якісною.

Традиційно в суспільній свідомості укорінилися такі характеристики знань, як повнота, широта, універсальність, гнучкість, вміння застосовувати набуті протягом навчання знання в професійній діяльності. На сучасному етапі саме якість вищої освіти набуває особливого значення у зв'язку зі входженням української системи освіти в європейський освітній простір, де загально видове поняття якості визначається на ґрунті міжнародного стандарту «ISO 9000:2000. Quality management system – Fundamentals and vocabulary» – «сукупність властивостей і характеристик продукції або послуг, що дають їм змогу задовольняти потреби, які є або які будуть» [4, с. 87]. Зарубіжний досвід управління вищими навчальними закладами, матеріали Болонського форуму, а також наукові дискусії на східноєвропейських теренах свідчать, що світове освітнє співтовариство у своїй діяльності все більше спирається на принципи загального управління на основі якості, що складають основу міжнародних стандартів і рекомендацій, передбачають детальний опис усіх зовнішніх і внутрішніх процесів. М. Поташнік, виходячи із сучасних вимог, умовно поділяє критерії якості освіти на чотири групи: критерії факту – кількісні показники; критерії якості – надають уявлення про глибину і міцність процесів, що відбуваються в структурі особистості; критерії відношення – надають змогу робити висновки про мотиви поведінки та дій, про вибір, який здійснює особистість; критерії часу – показують стійкість у часовому вимірі знань, умінь та навичок суб'єктів навчання, їхніх рис характеру, звичок тощо [6, с. 82].

Поєднання вказаних вище критеріїв якості освіти можливе шляхом уведення в широкий науково-педагогічний обіг такого поняття, як стиль пізнавальної діяльності.

У сучасних психолого-педагогічних словниках знаходимо загальне визначення стилю діяльності – це «сукупність індивідуальних особливостей певної діяльності особистості, що впливає на спосіб досягнення мети цієї діяльності і зумовлює своєрідність її виконання. У стилі діяльності завжди виявляються індивідуальні та типові особливості особистості. Стиль діяльності є інтегративним виявом ієрархії процесуальних особливостей динамічної функціональної структури особистості, мотивів діяльності, звичних форм спілкування та керівництва.

Стиль як науково-педагогічний феномен, що поєднує в собі діяльнісні та особистісні аспекти, вивчався в роботах К. Абулханової-Славської, В. Азарова, В. Белоуса, А. Брушлинського, Є. Ільїна, Є. Клімова, Ю. Кулюткіна, В. Мерліна, Г. Сухобської, В. Толочека, Л. Ясюкової та інших науковців. Є. Клімовим та В. Белоусом визначено, що незважаючи на різницю в індивідуально-типологічних особливостях, можна

досягти однакового рівня продуктивності професійної діяльності за рахунок формування індивідуального стилю цієї діяльності.

Предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців є педагогічний стиль. Як частина педагогічної культури цей феномен вивчається в дослідженнях В. Гриньової, С. Золотухіної, Л. Калашнікова як інструмент індивідуалізації професійно-педагогічної підготовки – в роботах О. Пехоти, Г. Нагорної та інших учених. Зазвичай, говорячи про стиль діяльності, розуміють характерні риси педагогічної майстерності, що традиційно поєднуються в педагогічному досвіді. Стиль педагогічний становить своєрідний почерк, певний спосіб педагогічних дій, який є притаманним кожному педагогу. В педагогічній діяльності, яка характеризується суб'єкт-об'єктною взаємодією в конкретних навчальних ситуаціях організації та керування навчальною діяльністю суб'єктів навчання на стиль педагогічної діяльності впливає характер взаємодії, характер організації діяльності, предметно-професійна компетентність педагога та характер спілкування.

Доволі широко в науковій психолого-педагогічній літературі висвітлювались питання, пов'язані з вивченням стилю педагогічного спілкування (Ш. Амонашвілі, Н. Анікеєва, О. Бодальов, В. Карандашев, О. Леонт'єв, Н. Маслова) – «синтетичної характеристики взаємодії педагога й тих, хто навчається, узагальнений опис типових комунікативних прийомів, способів, тактик, які використовуються педагогом у роботі з учнями» [3, с. 370 – 371]. У межах нашого дослідження не будемо зупинятися на характеристиці стилів спілкування, лише зазначимо, що переважна більшість класифікацій є модифікацією дослідження Курта Левіна (це визнає і В. Карандашев [3, с. 370]) у галузі стилів виховання, яку було розроблено ще в 30-ті роки минулого століття («автократичний», «демократичний», «вільний» або «ліберальний» тощо).

Мета статті. Розкрити експлікацію поняття «стиль пізнавальної діяльності» та його специфічні різновиди.

У дослідженні психолога О. Напрасної «Індивідуально-психологічні особливості когнітивно-стильових характеристик навчальної діяльності студентів» виявлено зв'язок між когнітивним стилем й успішністю навчання студентів. Авторка зазначає, що когнітивний стиль варто розглядати як взаємодію пізнавальної (когнітивної) та особистісної складових. При цьому, зазначена взаємодія впливає на прийняття рішень та розв'язання особистістю ситуації невизначеності, та формує індивідуально стійкі способи пізнання та діяльності. Аналіз людини як суб'єкта пізнавальної діяльності передбачає врахування більш широкого контексту її стильової поведінки. О. Напрасна також зауважує, що сьогодні різні автори, використовуючи поняття «когнітивний стиль», іноді мають на увазі інше поняття, наприклад, «стиль навчання»: «виникає враження, що деякі автори говорять про одне й те явище, використовуючи для його опису в кожному випадку різні терміни. Визначення місця когнітивного стилю в системі інших стильових характеристик пізнавальної діяльності людини суттєво поглиблює знання про організацію пізнавальної діяльності особистості» [5, с. 6]. Аналізуючи різні дослідження, вчена дійшла висновку, що на діяльність людини впливає не один параметр когнітивного стилю, а певний комплекс, який утворює типові форми когнітивного реагування, визначаючи пізнавальну діяльність особистості, зокрема, навчальну діяльність студентів. Спираючись на теоретичний аналіз підходів вітчизняних та зарубіжних психологів щодо визначення когнітивного стилю, О. Напрасною запропоновано розглядати когнітивний стиль як індивідуально стійкі способи пізнання та діяльності, наскрізну характеристику, яка пронизує всі рівні структури особистості та включає в себе взаємодію пізнавальної та особистісної складових. Ученою також установлено, що позитивно впливають на успішність студентів такі особливості їхнього когнітивного стилю, як: полenezалежність, гнучкість, домінування вербального способу переробки інформації. Внутрішніми детермінантами ефективності навчання студентів є здатність розділяти інформацію незалежно від первинної здатності взаємозв'язку її елементів, можливість вільно використовувати різні прийоми її перероблення і оцінювання, здатність здійснювати предметно-логічний, смисловий контроль.

Психологічні бар'єри в процесі формування індивідуального стилю діяльності вчителя досліджує Н. Загуменних. На її думку, розвиток індивідуального стилю педагогічної діяльності – це пошук способів творчого самовираження, вияву індивідуальних якостей, створення власного неповторного образу. Для нашого дослідження суттєвим є зауваження вченої про те, що характерні особливості індивідуального стилю діяльності педагога починають проявлятися на ранніх етапах професійного становлення [2].

Психологічний аналіз формування індивідуального стилю пізнавальної діяльності студентів здійснює Д. Сочівко. Рушійною силою пізнавальної діяльності вчений визнає інтерес, на цьому ґрунті ним визначено структуру й розглянуто психологічні механізми й фактори формування індивідуального стилю пізнавальної діяльності студентів. Психолог виокремлює дві групи факторів, які, на його думку, вирішальним чином впливають на формування індивідуального стилю: фактори індивідуально-особистісні, до яких відносяться різномірні якості особистості студента, фактори соціокультурні, поміж яких найсуттєвішими є професійна спрямованість студентів та обраний на цій основі профіль професійної підготовки. Нам видається надзвичайно цікавою й плідною думка дослідника про те, що стиль пізнавальної діяльності є підструктурою особистості, яка протистоїть ентропійним (дезорганізуючим) впливам на пізнавальну діяльність інтра-індивідуальної мінливості психологічних процесів, станів та якостей властивості особистості студента, протидією в соціокультурному плані ентропійним впливам інтеріндивідуальних відмінностей на «колективну» (спільну) пізнавальну діяльність.

Отже, поняття «стиль» використовується в сучасних дослідженнях доволі активно, науковці за допомогою цього поняття описують коло індивідуалізованих, типологічних властивостей, рис, якостей, особливостей діяльності. Якщо ж звернутися власне до філологічних визначень, то знаходимо тлумачення стилю як «сукупності характерних ознак, особливостей, властивих чому-небудь... сукупність прийомів,

характерних рис якої-небудь діяльності, поведінки, методу роботи» [1, с. 195].

Аналіз тематики педагогічних дисертаційних досліджень, здійснених протягом останнього десятиліття в Україні, свідчить, що стиль як визначальне явище пізнавальної діяльності, – провідної для періоду навчання людини у вищому педагогічному навчальному закладі, періоду фахового розвитку і становлення особистості як спеціаліста, – практично знаходиться за межами дослідницьких пошуків або є частиною чи підструктурою інших дослідницьких тем. Так, вітчизняна вчена О. Заболоцька, вивчаючи питання формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у професійній підготовці, визнає: «важливим критерієм індивідуальності є індивідуальний стиль діяльності. В акмеології він становить сукупність своєрідних особистісних виявів майстра, в діяльності якого тісно пов'язані між собою фундаментальні знання і практичний досвід роботи, що включає способи й форми психолого-педагогічної взаємодії. Стиль є поєднання індивідуального й типового, тобто того, що властиве майстрові як представникові певного соціуму».

У низці наукових робіт, здійснених за межами України, нашу увагу привертають праці, об'єктом дослідження яких є індивідуальний стиль навчальної та навчально-пізнавальної діяльності студентів (І. Золотухіна, Г. Неустроєв, В. Сластьонін, Д. Сочівко) у зіставленні з дослідженнями стилю професійної діяльності педагогів (Н. Бордовська, Ю. Горькова, Л. Євланова, А. Маркова, М. Рожков, А. Толочек, О. Чепкова, Л. Шеховцова, Л. Фрідман та інші).

З домінуванням певної групи методів у загальній системі методів і прийомів навчальної діяльності пов'язують стиль навчання і стиль навчально-пізнавальної діяльності Н. Бордовська та А. Реан. Учені надають розгорнуту характеристику репродуктивного, творчого, емоційно-ціннісного. В межах останнього виокремлюють емоційно-імпровізаційний, емоційно-методичний, розмірковувально-імпровізаційний, розмірковувально-методичний стилі (А. Маркова, А. Ніконова, Л. Фрідман, Ю. Кулагіна). При репродуктивному стилі головним у діяльності є репродукція, яка не допускає альтернатив, наявні чіткі вимоги щодо швидкого, точного та міцного засвоєння знань, умінь і навичок. Стрижнем творчого стилю навчально-пізнавальної діяльності педагога є стимулювання до творчості в пізнавальній діяльності всіх суб'єктів навчального процесу, підтримка ініціатив, навчальний матеріал добирається відповідно до критеріїв проблемності. Сам процес навчально-пізнавальної діяльності забезпечує «контекст відкриття» та має частково-пошуковий, пошуковий, проблемний і навіть дослідницький характер.

Отже, зіставляючи наведені вище основні дефініції поняття «стиль», «стиль діяльності», «пізнавальна діяльність», мусимо визнати правомірність та доцільність тлумачення стилю пізнавальної діяльності як динамічної характеристики станів та дій суб'єкту пізнавального процесу, яка детермінується його змістом, базується на інтегративних властивостях індивіда, є визначальною щодо прийомів, методів, засобів, способів, темпу виконання цієї діяльності. Як правило, науковці, оперуючи цим поняттям, підкреслюють його індивідуальне, особистісне забарвлення, своєрідну «окремішність» від певного загалу. Тому в якості різновидів цього поняття вживаються такі характеристики, як «індивідуальний», «особистісний». Індивідуальність – «неповторна своєрідність окремої людини, сукупність лише її притаманних особливостей».

Література

1. Бернс Р. Развитие «Я–концепции» и воспитание / Роберт Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Загуменных Н. А. Психологические барьеры в процессе формирования индивидуального стиля деятельности учителя / Нина Александровна Загуменных : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. – Курск, 2005 – 160 с.
3. Карандашев В. Н. Стиль педагогического общения / В. Н. Карандашев // Педагогическая психология : [хрестоматія]. – СПб : Питер, 2006. – 412 с.
4. Корнеева Л. Якість освітніх послуг з позицій міжнародних стандартів серії ISO 9000:2000 / Л. Корнеева, М. Сіницький // Освіта і управління 2004. – Т.9.– 2006. – № 1. – С.87 – 89.
5. Напрасна О. Б. Індивідуально-психологічні особливості когнітивно-стильових характеристик навчальної діяльності студентів : автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г. С.Костюка АПН України. – К., 2005. – 37 с.
6. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт : [пособ. для учит.] / Марк Матусович Поташник. – К. : Радянська школа, 1988. – 189 с.